

Vélemény

Kovács Péter: *A nemzetközi jog fejlesztésének lehetőségei és korlátai a nemzetközi bíróságok joggyakorlatában* című akadémiai doktori értekezéséről

Tisztelt Bíráló Bizottság!

Jól ismerve az értekezés szerzőjének eddigi szakmai tevékenységét, nagy érdeklődéssel olvastam Kovács Péter disszertációját. A művet igen értékesnek, komoly tudományos eredményeket felmutatónak tartom, ezért javaslom a nyilvános vitára való kitűzését, a szerzőnek pedig az MTA doktora cím odaítélését.

Tisztelt Bíráló Bizottság!

Az én generációm még olyan tankönyveken nevelődött, amelyek a nemzetközi jog forrásairól szólva az írott nemzetközi jog egyedül üdvözítő voltát hangoztatták. Kedvenc tankönyvem, amelyet Búza László és Hajdú Gyula 1961-ben írt, és amelyből még magam is vizsgáztam, azt állította, hogy a modern nemzetközi viszonyok között alig lehet már szokásjogi normákat találni, annyira általánossá vált ugyanis a szerződéses szabályozás. A szokásjog előírásai természetesen betartandók – írták a szerzők –, de korántsem valamennyi. A Szovjetunió például – állapították meg – elismeri ugyan a „szokás jogforrását, de csak azokat a szokásjogi szabályokat fogadja el kötelezőknek, amelyek nem állnak ellentétben a szocialista jogfelfogással.”¹ Azt ugyan sohasem tudtuk meg pontosan, hogy mi is állt ellentétben ezzel a jogfelfogással, abban azonban biztosak lehettünk, hogy tanulmányaink során nem kell sokat bajlódnunk a szokásjoggal. És hát persze nem kellett sokat bajlódnunk Kovács Péter disszertációjának tárgyával, a nemzetközi bíróságok döntéseivel sem.

Az akkori szocialista országokban kialakult szemlélet magyarázata egyszerű: a kor vezető nemzetközi jogásza és külügyérei nagy aggodalommal tekintettek azokra a jogforrásokra, amelyek egy kicsit is bizonytalan tartalmúak voltak, illetve bizonytalan jogértelmezéshez vezethettek. Semmit sem tartottak ugyanis fontosabbnak, mint a szocialista országok szuverenitásának védelmét a nyugati hatalmak szüntelen beavatkozási kísérleteivel szemben. Egy „táboron belüli” fenyegetés az akkoriban nem került szóba.

Ebből a szemléletből azért valamit sikerült átörökíteni a következő generációra is. Sokan egy jó darabig úgy oktattuk a nemzetközi jogot, mintha az szinte kizárólag írott

¹ 17. o.

jogszabályokból állt volna. Ez, valljuk meg őszintén, megkönnyítette a dolgunkat, hiszen ugyanazt a módszert alkalmazhattuk, mint a hazai polgári jog vagy a büntetőjog oktatásában. Később aztán egyre világosabbá vált számunkra, hogy a nemzetközi kapcsolatok szabályozásában és egy-egy jogvita eldöntésében milyen szerepük van azoknak a jogforrásoknak és segédeszközöknek, amelyeket a hágai bíróság státútumának nevezetes 38. cikke felsorol. Más szóval, előbb-utóbb rájöttünk, hogy a nemzetközi jogban sokkal nagyobb szerepet játszik a common law típusú szemlélet, mint azt korábban gondoltuk.

Az elmondottakra tekintettel csak helyeselni lehet, hogy a szerző a nemzetközi bíróságok jogalkalmazó és jogfejlesztő döntéseinek elemzését választotta disszertációjának tárgyául. Kovács Péter tehát jó érzékkel választotta ki a nemzetközi jog egyik legfontosabb kérdését, amellyel a hazai szakirodalomban tudtommal még senki sem foglalkozott.

A disszertáció rendkívül széles területet, a nemzetközi jog úgyszólván egész spektrumát átfogja. Ez természetesen fakad abból a körülményből, hogy a nemzetközi bíróságok ítélezésük során a legkülönbözőbb jogviszonyokkal, illetve nemzetközi jogi fogalmakkal kapcsolatban fejtik ki álláspontjukat. Hol a kógens normák körét bővítik, hol a többes állampolgárságból fakadó következményeket írják körül, hol pedig a kontinentális talapzatok elhatárolásával kapcsolatban igazítják el a feleket, attól függően, hogy éppen milyen ügy kerül eléjük. Mi több, a bíróságoknak még a legkézenfekvőbb fogalmakat is értelmezniük kellett. Mint például a Kovács Péter által említett, az Állandó Nemzetközi Bíróság által tárgyalt, munkajogi tárgyú ügyben. Ebben a bíróságnak azt is értelmezte, hogy ki a nő, mi a munka és mi minősül éjszakának. Nos, a szerző alapos feltáró munkát végzett, jelentős számú jogesetet elemzett, és bőven foglalkozott a különböző problémák körül kibontakozott szakmai irodalommal is. Erről egyebek között 1054 hivatkozása is tanúskodik. Elismerően állapíthatom meg, hogy a disszertáns rendet tudott tartani ebben a sokféleségben.

A szerzőt azonban láthatóan magával ragadta a szakirodalomban és a bírósági döntésekben megfogalmazott álláspontok óriási tárháza. Szokatlanul nagy számban és hosszan idézi a bírósági állásfoglalásokat, még a disszertáció rövid összefoglalója is számos idézetet tartalmaz. Ez arra mutat, hogy a szerző empirikus kutatómunkájának közvetlen eredményeivel is meg akarta ismertetni az olvasót. Ez egyáltalán nem ironikus megjegyzés a részemről, hiszen egy ilyen értekezés pályafutása korántsem ér véget az akadémiai védelemmel, és nem is szabad, hogy véget érjen. Ezért vettem kézbe örömmel a nyomtatott változatot, amellyel a mű máris a hazai szakirodalom részévé vált. Az itthoni oktatóknak, kutatóknak, valamint a szélesebb érdeklődéssel rendelkező hallgatóknak jelentős előnyük származik abból, hogy az eredeti – némelykor tiszta, szép jogi érvelést, máskor csikorgó, homályos

eszmefuttatást tartalmazó – szövegrészeket példásan rendszerezett módon, közvetlenül is tanulmányozhatják. Kovács Péter egyébként láthatóan kedveli a frappáns fordulatokat, és ez mind a saját, mind pedig az általa idézett szerzők mondataira érvényes megállapítás.

A szerző egyebek között a bírák tényleges szerepét vizsgálja a jogértelmezési-jogfejlesztési folyamatban. Ezzel kapcsolatban számos olyan ismert nemzetközi jogászra hivatkozik, akik bírói gyakorlatra is szert tettek. Például Bedjaouit idézi, aki szerint a bíró nem más, mint a „nemzetközi jog alkalmazásának technikusa”. Azaz olyan, a joghoz nagy alázattal közeledő szakember, akinek a feladata csupán az, hogy feltárja egy már létező szokásjogi szabály tartalmát. A szerző Schwarzenbergert is idézi, aki kifejti, hogy a bírák szégyenlősek, és nem szeretik bevallani azt, hogy mennyire fontos feladatot látnak el. A bírák, írja a brit nemzetközi jogász, „szeretik ’megtalálni’ a jogot és fenntartani azt a kegyes fikciót, hogy ők csupán úgy alkalmazzák azt, ahogy van”.² Kovács Péter inkább vele ért egyet, sőt Anzilottit is említi, aki egyenesen úgy fogalmaz, hogy a bíró a „törvényhozó munkáját látja el”, legalábbis azokban az ügyekben, amelyekben a bíró nem kötelező erejű általános elvekre alapozva hozza meg döntését. A disszertáció ezt követő fejezetei alátámasztják a szerző álláspontját. Az általa elemzett döntések ugyanis tényleg arról tanúskodnak, hogy a bírák az elmúlt évtizedekben messze túlléptek a közönséges jogértelmező funkción.

Kérdés persze, hogy a bírák milyen megfontolásból cselekednek. A disszertáció egyik részében a szerző éppen ezt igyekszik feltárni, egyben bemutatva azokat az akadályokat is, amelyek a bíráskodás szabadságát valamilyen módon korlátozzák. Kovács Péter egy sor olyan döntést, indoklást elemez, amelyekben a bírák saját megfontolásaik alapján, ésszerűen és a nemzetközi jog rendszerébe kiválóan beilleszthető módon értelmeznek írott normákat, vagy állapítják meg valamilyen szokásjogi szabály tartalmát. A disszertációból azonban hiányolom azoknak az eseteknek az említését, amelyekben a bírák csupán valamilyen államközi szinten meghozott nemzetközi döntéseket fordítottak le a jog nyelvére.

A szerzővel ellentétben az utóbbiak közé sorolnám például a Badinter-féle, a felbomlóban levő Jugoszlávia ügyeiben illetékes választottbíróságnak az *uti possidetis* elvéről szóló véleményét. Kovács Péter „jelentős elméleti előrelépésnek” nevezi a Badinter-bizottság következtetését, miszerint ez az elv többé nem csak az amerikai vagy afrikai dekolonizációs problémák rendezését szolgálja, hanem általános nemzetközi jogi elvnek minősíthető.³ Az események kronológiája azonban azt mutatja, hogy a politikai döntések ebben a kérdésben már hónapokkal korábban megszülettek. Először 1991. augusztus 27-én, az *Európai politikai*

² 26. o. Itt és a következőkben a disszertáció könyv alakban megjelent változatának oldalszámait tüntetem fel.

³ 43., 132. o.

együttműködés (EPC) keretében tartott hágai békekonferencia résztvevői jelentették ki azt, hogy „soha nem ismerik el azokat a [belső] határváltozásokat, amelyek nem békés úton és nem megegyezés alapján jönnek létre”. Ezt követően az EBEÉ szeptember 3-án, a Biztonsági Tanács pedig szeptember 25-én állapította meg, hogy semmilyen „erőszakos úton bekövetkezett területi növekedés vagy változás nem fogadható el”.⁴ Badinterék csak több mint három hónappal később, 1992. január 11-én jutottak arra a következtetésre, hogy a délszláv népek függetlenségének elnyerésével a közigazgatási határok is rögtön államhatárokká válnak.

A dicsőség tehát nem a Badinter-bizottságé, mivel az csupán megismételte a nemzetközi testületek politikai állásfoglalását. Azokét, amelyek akkoriban egyszerűen rettegték attól, hogy a jugoszláv (és nem mellesleg a szovjet) föderáció részekre szakadását majd a korábbi tagköztársaságok közötti, a területért és lakosságért folytatott fegyveres harcok követik. A bizottság érdeme szerintem csupán az volt, hogy az *uti possidetis* fogalmában „megtalálta” a politikai szándék megvalósításához alkalmazható szokásjogi fogalmat.

A testület egyébként ugyanígy járt el a boszniai szerbek és a koszovói albánok státusának meghatározásánál is. Mivel a nemzetközi közösség nem támogatta Nagy-Szerbia létrehozásának az eszméjét, a bizottság kijelentette, hogy a boszniai szerbek nem csatlakozhatnak Szerbiához. Mivel pedig a nemzetközi közösség Koszovó különválását sem támogatta, a bizottság az *uti possidetis* elvének alkalmazhatóságát csak a köztársasági határookra nézve állapította meg. Pedig megítélésem szerint nyugodtan egy kalap alá vehette volna a tagköztársaságokat egymástól elválasztó határvonalakat az autonóm tartományokéval. (Erre nézve egyébként a Nemzetközi Bíróság 1986-ban, Burkina Faso és Mali határvitájában hozott ítélete sem adott semmilyen iránymutatást. A bíróság ugyan általánosan elismert nemzetközi jogi normaként szólt az *uti possidetis*-ről, de csak a gyarmati kontextusban. Az ítélet szerint ugyanis a korábbi határokat azért kell változatlanul fenntartani, hogy „megvédjék az új államok függetlenségét és stabilitását, amelyet a [gyarmati] igazgatási rendszer megszűnése után szakadár mozgalmak... fenyegetnek.”⁵ Mivel a Balkánon a kilencvenes évek elején egy föderáció bomlott fel, és nem valamilyen gyarmattartó állam vesztette el hatalmát „tengerentúli” területei felett, abban sem vagyok bizonyos, hogy a Badinter-bizottság helyesen hivatkozott-e a hágai ítéletre.)

⁴ A BT 713. sz. határozatának preambuluma.

⁵ 20. és köv. bekezdések.

A disszertáció szerzője egy másik összefüggésben is elismerően szól a Badinter-bizottság tevékenységéről, mondván, hogy az történelmi lépést tett akkor, amikor kógens normaként szolt a kisebbségek jogai biztosításának kötelezettségéről.⁶ Ezzel a megállapításával már egyetértek, bár érteni vélem azt is, hogy ezért a kijelentéséért annak idején sokan bírálták a bizottságot. Hogy jön egy ilyen ad hoc testület ahhoz – tették fel a kérdést a bírálók –, hogy átvegye a hágai bíróságnak a *jus cogens* létezésének megállapítására vonatkozó jogosítványait? Kovács Péter erre válaszolva helyesen jegyzi meg, hogy a szerződések jogáról szóló bécsi egyezmény egyik cikke a normák kógens voltaival kapcsolatban kifejezetten utal a választottbíróságok jogaira.⁷

Jól jellemzi a szerző a bírácak a saját munkaerejüket kímélő magatartását. Közelebbről azt, hogy döntéseikben nagy előszeretettel hivatkoznak korábbi döntéseikre. A bíróságok ilyenkor a számukra legmegbízhatóbb forráshoz nyúlnak, és azt mondják, hogy mivel a múlt század hatvanas, hetvenes vagy kilencvenes éveiben ilyen és ilyen következtetésekre jutottunk, most is ugyanígy foglalunk állást. Mint a szerző írja, a bíróságok a legkevésbé sem szeretnek ellentmondani saját korábbi álláspontjuknak, jóllehet személy szerint annak idején esetleg nem is vettek részt a döntéshozatalban. (Kovács a kevés kivétel között az Emberi Jogok Európai Bírósága egyik ítéletét említi, amely kifejezetten kimondta, hogy a bíróság nincs kötve saját korábbi döntéseikhez, különösen, ha azokat – mint a kérdéses esetben – negyven éve hozták. Igaz, a bíróság megjegyezte, hogy a jogbiztonság és a koherencia megőrzése azért mégis a következetes jogértelmezést követelné meg.⁸)

Számos esetben hiányolom a disszertációból a szerző kritikai érzékének megnyilvánulását. Az esetek többségében úgy elemzi ugyanis a bíróságok egyes megállapításait, hogy az olvasó számára nem derül ki pontosan, egyetért-e azokkal vagy sem. Ebből arra lehetne következtetni, hogy Kovács Péter elégedett a különböző bíróságok döntéseivel, de az is lehet, hogy egyszerűen adottnak, „társadalmi tényeknek” tekinti azokat. Az olvasó pedig nagyon kíváncsi lenne arra, hogy a szerző ennek a hatalmas feldolgozott anyagnak a birtokában végül is progresszívnek tekinti-e a hágai, a strasbourgi és a többi bíróság eddigi tevékenységét vagy sem. Úgy látja-e, hogy ezek a bíróságok komoly mértékben járult hozzá a nemzetközi jog fejlődéséhez, vagy az a benyomás alakult ki benne, hogy e független testületek nem használták ki eléggé a rendelkezésükre álló hatáskör kereteit? Az olvasó arra is kíváncsi lenne, hogy mely jogfejlesztőnek szánt megállapítások váltak a

⁶ 172. o.

⁷ 174. o.

⁸ 100., 110. o.

nemzetközi jog részévé, és melyek nem. Melyek voltak tehát azok, amelyeket utóbb elfeledtek?⁹ Általánosabban fogalmazva, előrevitték-e a bíróságok a világot?

Mint említettem, a szerző igen széles körű áttekintést ad a bírói döntéshozatal szabadságát korlátozó jogi, társadalmi, technikai tényezőkről. Ezekből számomra az derül ki, hogy a bíróságok mozgástere lényegesen szűkebb annál, mint amit általában feltételeznek. A kérdés azonban az, hogy a bíróságoknak egy-egy konkrét jogvitában milyen politikai-gazdasági-technikai korlátokat kell (vagy kellett volna) figyelembe venniük. A külső szemlélő, amikor véleményt nyilvánít a bíróságok döntéseiről, az azokban foglaltakat magától értetődően mindig a korlátokhoz viszonyítva értékeli. Azt állítja tehát, hogy ebben vagy abban az ügyben az adott bíróság az adott feltételek között helyesen döntött, vagy pedig az adott körülmények között máshogyan is dönthetett volna.

Úgy látom, hogy a bíróságok számos esetben túlságosan szorosnak tartották a korlátokat, és nem tudtak vagy nem akartak azokon átlépni. A szerző említést tesz például arról az emlékezetes tanácsadó véleményről, amely jogellenesnek nevezte az izraeli fal megépítését. Nem fejt ki azonban ki, hogy a testület helyesen érzékelte-e saját korlátait. Szerintem a bíróság túlságosan magasnak látta a falat és egyben a korlátokat is. Úgy tett, mintha valamilyen steril jogvitában kellett volna nyilatkoznia. Mintha arrafelé nem lettek volna évtizedeken át ismétlődő terrortámadások és öngyilkos robbantások, mintha senki sem nyújtott volna külső támogatást a palesztin terrorszervezeteknek. Mi több, mintha a bíróság a falon sem látott volna át, holott a másik oldalon célzott likvidálások, házrombolások, nagy tűzerejű fegyverekkel, vadászgépekkel és helikopterekkel végrehajtott ellentámadások folytak. Fájdalom, a tanácsadó vélemény sem az előbbiekkal, sem az utóbbiakkal nem foglalkozott, és persze figyelmen kívül hagyta a kilencvenes évek elején megindult az oslói békefolyamat addigi eredményeit is. Vajon miért nem élt a bíróság a jogfejlesztés lehetőségével? Miért nem próbálta indokolni például azt a következtetését, miszerint az izraeliek a terroristákkal szemben az ENSZ-alapokmány 51. cikke alapján voltaképpen nem élhettek az önvédelem jogával?

Nem mond véleményt a disszertáció szerzője a bős-nagymarosi vízlépcső-ügyben hozott hágai ítéletről sem, holott a testület éppen az előbbivel ellentétes következtetésre jutott. Kovács Péter egy jellemző bekezdést idéz az ítéletből. Ebben a bíróság kifejti, az ítélet meghozatalának időpontjában, 1997-ben már nem hagyhatta figyelmen kívül a való világban történeteket, nevezetesen azt, hogy a bősi erőmű immár öt éve működik, hogy nem

⁹ Kivétel a Lotus-ügy, amelyre viszont a szerző hivatkozik (206. o.).

Dunakilitinél, hanem Dunacsúnynál terelték el a Dunát, és hogy technikai értelemben már nincs értelme a nagymarosi gát megépítésének sem. A szerző helyesen mutat rá arra, hogy a bíróság – miközben hangsúlyozta a *pacta sunt servanda* elvének meghatározó jelentőségét – semmiképpen sem akarta a felekre rákényszeríteni a beruházásról szóló, két évtizeddel korábban megkötött szerződés valamennyi rendelkezésének végrehajtását. A disszertációból azt látom, hogy Kovács Péter egyetért ezzel a bírósági megközelítéssel, de jó lett volna, ha ezt kerek pereg ki is mondja, továbbá összeveti ezt az ítéletet azokkal, amelyekben a hágai testület egészen más következtetésekre jutott.

Megjegyzem, a bíróság ugyanebben az ügyben jelentette ki azt, hogy nem tartozik rá annak eldöntése, hogy melyik nézőpontnak van nagyobb tudományos megalapozottsága.¹⁰ Ez furcsa álláspont volt egy olyan ügyben, amelyben a bíróságnak részben éppen környezetvédelmi kérdésekről kellett volna döntenie. Jól emlékszem arra a csalódottságra, amellyel a magyar fél az ítéletet fogadta, hiszen érvelésének tekintélyes részét tették ki a vízi erőmű által előidézett környezeti veszélyeket bemutató, igen alapos természettudományos bizonyítékok. Mi lenne, ha a hazai bíróságok is azt jelentenék ki egy-egy polgári jogi ügyben, hogy nem kívánnak döntenie olyan kérdésekben, amelyekben a peres felek egymással ellentétes és bonyolult orvosi szakvéleményeket terjesztettek elő?

Hasonló következtetésre lehetne jutni más ügyekben is. A szerző szemmel láthatóan gyengének tartja például az atomfegyverek használatáról szóló hágai tanácsadó véleményét. Azt írja, hogy a bíróság Talleyrand stílusában fogalmazott, mivel egy „nagyszabású diplomáciai találkozót a sikertelen, csúfos befejezéstől megmenteni kívánó diplomaták akrobata mutatványait idézte fel”. A bíróság – folytatja – „információhiányra” hivatkozva pályafutásának „legrejtélyesebb”, „dodonai” végkövetkeztetését tette közzé, amelyet „többféleképpen lehet értelmezni”.¹¹ Kovács Péternek sok tekintetben igaza van, kritikai gondolatmenetét azonban nem folytatja tovább. Egy megjegyzéséből mindössze az tűnik ki, hogy a bíróság a véleményében körülírt helyzetben („a jogos védelem végletes körülményei között, amikor magának az államnak a túléléséről van szó”) egy kis közel-keleti államra gondolhatott, amely nem cáfolta és nem is állította, hogy rendelkezne atomfegyverekkel.¹² Jómagam azonban úgy vélem, hogy ebben az összefüggésben a bíróság messze nem csupán Izrael, hanem valamennyi atomhatalom dilemmájára utalt. Minden nukleáris stratégiának az ugyanis a funkciója, hogy a potenciális ellenfelet elrettentse a támadástól, különösen az

¹⁰ 271. o.

¹¹ 259. o.

¹² 260. o.

atomfegyver elsőként való alkalmazásától. Az atomhatalmak a kezdettől fogva kilátásba helyezték – és helyezik ma is – a nukleáris fegyverekkel végrehajtott ellencsapást, ellenkező esetben ugyanis teljesen értelmetlen lenne ilyen fegyverek fejlesztése és előállítása. Ezek a hatalmak legfeljebb azt hagyják homályban, hogy egészen pontosan milyen feltételek fennállta esetén, milyen mennyiségben és milyen típusú fegyvereket vetnek majd be. Közismert, hogy az Egyesült Államok, illetve a NATO a hidegháború idején arra is készen állt, hogy az ellene hagyományos fegyverekkel végrehajtott szovjet agresszió esetén végső soron akár atomfegyvert is beessen. Ezért szerintem jól tette a bíróság, hogy nem nyilatkozott a „végletes helyzetekről”, más kérdés, hogy korántsem az információ-hiány akadályozta meg az állásfoglalásban, és az is más kérdés, hogy álláspontját nem túl magas intellektuális szinten fogalmazta meg.

A szerző egy-két esetben azért elismeréssel szól a bíróságok ítéleteiről. Nagyra értékeli például a hágai bíróságnak azt a döntését, hogy a Nicaragua-ügyben megállapította a joghatóságát. „A Nemzetközi Bíróság jogfejlesztő gyakorlatának egyik legszebb példája – állapítja meg – a kodifikált szokásjog csipkerózsika-álmának kimondása. Ha nem lenne szokásjog, ki kellene találni, ... mondhatták volna a bírák, hiszen ha nem tudták volna elismerni a szokásjog autonóm létét, ... nem is dönthettek volna”.¹³ (A szerző az amerikai alávetési nyilatkozatban foglalt fenntartásra utal, amelyet a bíróság találékonyan figyelmen kívül hagyott.) A magam részéről azonban még további elismerő szavakat is papírra vettem volna. A Nicaragua-ügyben ugyanis szerintem a bíróság talán működésének legprogresszívabb politikai és jogi állásfoglalásait tette közzé. Az ítélet érdemi részei jelentősen hozzájárultak egy sor nyitott kérdés tisztázásához, így a nemzetközi jog fejlesztéséhez is. A bíróság fontos megállapításokat tett egyebek között az egyéni és kollektív önvédelem jogáról, a Nemzetközi Bíróság és a Biztonsági Tanács párhuzamos eljárásáról, az *opinio iuris* és az államok gyakorlatának összefüggéséről, a szokásjog és a szerződési jog viszonyáról, az erőszak alkalmazásának tilalmáról, egyes emberi jogi és humanitárius jogi normák tartalmáról. A szerző azonban az ítélettel kapcsolatban nem a saját véleményét fejt ki, hanem Schwebel különvéleményére utal, amelyben a neves nemzetközi jogász – legalábbis a disszertáció szerint – mindössze ennyit mond: megalapozottan állítható, hogy az ítélet *de lege ferenda* jogot és innovatív *dictumot* foglal magában.¹⁴ Ennél azért a bíróság – nem Schwebeltől, aki maga is részt vett az eljárásban, hanem Kovács Pétertől – többet érdemelt volna.

¹³ 76. o.

¹⁴ 77. o.

Tisztelt Bíráló Bizottság!

A fentiekben ugyan az értekezés egyes részeivel kapcsolatban hiányérzetemet fejeztem ki, ez azonban nem jelenti azt, hogy a disszertáció egészét – mint azt a bevezetőben említettem – ne tartanám rendkívül értékes műnek. A szerző hatalmas kutatómunkát végzett, feltárta, rendszerezte és elmélyülten feldolgozta a nemzetközi bíróságok jogfejlesztő tevékenységét, valamint ítélezésük szép számban meglévő korlátait. Ugyanezt tette a nemzetközi jogi szakirodalom idevágó megállapításaival is. Az olvasó a mű tanulmányozása után egészen biztosan másként fogja látni a bíróságok nemzetközi kapcsolatokban betöltött szerepét, mint korábban. A disszertáció jelentős tudományos eredményeket tartalmaz, ezért javaslom, hogy szerzőjének ítéljék oda az MTA doktora címet.

Budapest, 2011. február 21.

Valki László

az állam- és jogtudomány doktora